

MOJCA KOVAČIĆ

Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Ljubljana

**KAMPANANJE, SLAVLJENJE, LUNCIJANJE,
TRNAČENJE: ETNOMUZIKOLOŠKO
ISTRAŽIVANJE SVIRKE NA ZVONIMA U
NEKIM MJESTIMA U HRVATSKOJ UZ
USPOREDBU S PRITRKAVANJEM U
SLOVENIJI**

U radu je obrađena glazbena praksa svirke na zvonima u Hrvatskoj. Budući da ovoj temi u Hrvatskoj zasad još nije bila posvećena podrobna studija, u članku su analizirani malobrojni izravni i posredni izvori o glazbenoj praksi, koji su dopunjeni terenskim istraživanjem autorice u Hrvatskom primorju i Dalmaciji. Svirka na zvonima razmatra se u njezinu glazbenom i društvenom aspektu, a pojedinačni glazbeni primjeri pružaju odgovor o povezanosti glazbenih struktura sa širim društvenim kontekstom. Glazbena praksa u Hrvatskoj uspoređena je s onom u Sloveniji.

Ključne reči: svirka na zvonima, *kampananje*, *slavljenje*, *luncijanje*, *trnačenje*, *pritrkavanje*, Hrvatska, Slovenija

Crkvena su zvona već stoljećima simbolički i signalizacijski glasnici kršćanske religije te su stoga i važan dio crkvene graditeljske kulture. Zvučanje zvona, namještenih visoko u zvoniku, kršćanskoj zajednici oglašava početak mise i prati rituale, označava dnevno protjecanje vremena, kraj radnog tjedna, doba molitve, smrt (čak i spol i starost umrlog), upozorava na opasnosti poput požara ili rata. U svakoj od ovih situacija zvona se oglašavaju na poseban način, a glazbeni značaj je najizraženiji u proslavljanju važnih crkvenih blagdana. U Hrvatskoj, Sloveniji i nekim drugim europskim zemaljama lokal-

ni se glazbenici u takvim prigodama uspinju na zvonik te najavljuju blagdan svojim svirkom na zvonima. U Sloveniji se takva praksa naziva *pritrkavanje*.¹

U pisanju članka na hrvatskome jeziku o glazbenoj praksi svirke na zvonima već se na početku pojavljuje problem prijevoda slovenskoga termina *pritrkavanje*. Dok je u slovenskoj stručnoj literaturi termin već dugo u uporabi,² u hrvatskoj literaturi za jednak fenomen najčešće nalazimo termine *kampananje*, *slavljenje* i *trnačenje*, rjeđe i *luncijanje*; odluka autora o uporabi jednoga od termina obično zavisi od povezivanja tematike rada s regijom u kojoj je određen termin u uporabi.

U Hrvatskoj je *kampananje* termin koji se javlja pretežno u sjevernom pojasu primorske Hrvatske (Istra, Kvarnersko područje, Krk),³ ali i ponegdje u Dalmaciji. Prema mom istraživanju *luncijanje*⁴ je termin koji se najviše rabi na otocima zadarske regije (npr. Dugi otok, Premuda, Iž), a *slavljenje*⁵ na otocima srednje i južne Dalmacije (Brač, Šolta, Korčula, Lastovo). *Trnačenje* je termin koji se javlja u Hrvatskom zagorju (Žganec 1950, 1971).⁶ U ovom radu sam odlučila da kao središnji termin rabim termin *svirke na zvonima*, no kad je fokus usmjeren na pojedinačnu regiju služim se i lokalnim terminima kao što su *trnačenje*, *kampananje*, *slavljenje* i *luncijanje*. Jednako tako termine *pritrkavanje* i *pritrkovalci* rabim samo kad je riječ o isključivo slovenskom kontekstu.

S manjim razlikama u tehnicima i načinima glazbovanja svirka na crkvenim zvonima se može okarakterizirati kao širi europski fenomen, ali znanje o njemu ostaje u nacionalnim, regionalnim, čak i lokalnim okvirima, jer nema cjelovitijih studija o toj praksi, a i slaba je međunarodna povezanost istraživača.⁷ To je i jedan od razloga zbog kojega u slovenskom znanstvenom i jav-

¹ Ovaj se rad oslanja na moju doktorsku disertaciju o *pritrkavanju* u Sloveniji, uz usporedbu sa srodnim fenomenima na širem europskom prostoru, naročito u Hrvatskoj i Njemačkoj (v. Kovačić 2009).

² Termin *pritrkavanje* potječe iz gorenjskog dijalekta, ali je kao stručni termin u uporabi već od prve stručne knjige o ovoj praksi – *Slovenskog pritrkovaveca* Ivana Mercine (1926). Etimološki termin *pritrkavanje* mogao bi proizlaziti od glagola *trkati*, tj. kucati.

³ Termin potječe iz talijanske riječi *campana*, tj. zvona, a u uporabi je i u Slovenaca u Slovenskom primorju.

⁴ Termin *luncijanje* najvjerojatnije potječe od latinske riječi *nuntio*, tj. naviještati, poručiti; u nekim krajevima ritmičku svirku na zvonima nazivaju i *nuncijanje* (usp. Krošelj 1985).

⁵ Termin *slavljenje* potječe od riječi *slaviti*, tj. u kršćanskoj terminologiji "iskazivati čast Bogu, Bogorodici, svecima i onome što njima pripada" (Šetka 1976:280).

⁶ Jednakim ili sličnim terminima (npr. *trjančenje*, *trijančenje*) označava se i *pritrkavanje* u Štajerskoj u Sloveniji.

⁷ U okviru postojećih istraživanja tehnika svirke na zvonima je najčešće samo dio širih povijesnih, socioloških ili kampanoloških studija, koje ne uključuju etnomuzikološke aspekte glazbene prakse. Glazbeni sadržaj je često zanemaren, nedostatan ili pogrešno interpretiran.

nom diskursu prevladava mišljenje da je *pritrkavanje* slovenska posebnost, koja postoji samo unutar slovenskih etničkih granica. Na osnovi mog istraživanja, koje je obuhvatilo analizu znanstvene, stručne i popularne literature kao i brojnih internetskih izvora, utvrdila sam prisutnost te glazbene prakse u brojnim europskim zemljama, a dio istraživanja koje se odnosi na Hrvatsku predstavljam u ovom radu. Imajući u vidu da svirka na crkvenim zvonima u Hrvatskoj još nije doživjela veće zanimanje hrvatskih istraživača, rad se prije svega temelji na malobrojnim pisanim izvorima i vlastitom terenskom iskustvu. Na kraju, utvrđujem glazbene i kontekstualne sličnosti i razlike ove prakse u Sloveniji i Hrvatskoj.

Pisani izvori o svirci na zvonima u Hrvatskoj

Poticaj za moje istraživanje svirke na zvonima u Hrvatskoj bili su navodi nekih slovenskih istraživača o mogućem postojanju te prakse u Hrvatskoj (npr. Kumer 1983:180, Cvetko 1986:134-136) i iskazi pojedinih slovenskih *pritrkovalaca* koji su čuli ovakvu svirku za ljetovanja na hrvatskim otocima.⁸ Zanimljivo je i upozorenje slovenskog studenta teologije iz Riječke nadbiskupije da *pritrkavanje* nikako nije poznato samo u slovenskom etničkom prostoru jer se on s takvom glazbenom praksom često susretao u Hrvatskoj. U pismu *Pitrkovaškom kružoku slovenskih bogoslovaca* zapisao je:

ne bih se složio s tvrdnjom da je pritrkavanje u tom smislu riječi samo slovenska posebnost. Puno sam hodao po našoj obali i sreo se s jednakim načinom [svirkom]. Oni ga nazivaju nuncijanje, luncijanje, slavljenje, kampananje. Osobito u Zadru i njegovoj okolici postoji sasvim jednak način. Primjerice u župi Privlaka kod Zadra sviraju na zvonima sasvim jednako kao u Sloveniji. Slično i u župi Diklo. (...) U Senju sam mnogo i sam svirao. I oni imaju jednak način. (...) I u južnoj Dalmaciji kod nekih misa osluhnuo sam svirki na zvonima, koja je više ili manje slična slovenskom (Krošelj 1985).

Zmaga Kumer je u napomeni knjige *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem* navela da je svirka na zvonima u pograničnom kraju oko Tuhlja u Hrvatskoj imitacija *pritrkavanja*, dok je za istu praksu na otoku Šolti savjetovala detaljnije istraživanje.⁹ Zaključci Z. Kumer o sličnosti *pritrkavanja* i svirke na zvonima u Tuhlju nastali su na temelju opisa Vinka Žganca. U njegovoj zbirci *Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja: Napjevi* (1950) nalazimo transkripciju svirke na zvonima koja se naziva *trnačenje*, čime Žganec jedini

⁸ Kratak snimak *kampananja* na otoku Cresu je i u etnografskom filmu Roberta Dapita (Dapit 2002).

⁹ Pretpostavku o svirci na zvonima na Šolti je najvjerojatnije iznijela na osnovi snimke svirke na Šolti hrvatske istraživačice Zorice Vitez 1975. godine, čija se kopija čuva u arhivu Glasbenonarodopisnog inštituta ZRC SAZU.

među hrvatskim istraživačima predočava zvučnu sliku te glazbene prakse. Osim transkripcije *trnačenja* u Tuhlju, u svoju je zbirku uključio i transkripciju vokalne imitacije zvonjenja za mrtve iz Biškupeca te transkripciju iz Tuhlja na temelju koje se može zaključiti kako je riječ o zvonjenju a ne *trnačenju* (v. Žganec 1950:431, primjeri br. 752-754).¹⁰

Transkripcija *trnačenja* započinje ritmiziranim udarcima na pojedinim zvonima, što Žganec naziva "ekspozicijom teme",¹¹ a nastavlja se kao ponavljajući obrazac koji možemo raščlaniti na glavne udarce, odbijanje (ili odgovaranje) i zgušnjavanje (slov. *gostenje*).¹² Nakon ekspozicije Žganec donosi i zapis takozvanog ritmičkog "prebiranja" uz izmjeničnu uporabu svih triju zvona te dodaje da svirači u nastavku izvode i "druge figure improvizacije" (ibid.:431). Notni je zapis opremljen i onomatopejskim slogovima, koje su svirači najvjerojatnije izgovarali uz svirku na zvonima:¹³

¹⁰ Najočitija razlika između zvonjenja i svirke na zvonima je u tome da se kod zvonjenja melodijski motiv nepromjenljivo ponavlja i tonovi su ritamski jednakomjerno uređeni, dok su kod svirke na zvonima udarci kontrolirani u mnogo većoj mjeri tako da je ritamski i melodijski slijed tonova često kompleksnije organiziran. Današnje automatizirano zvonjenje u Hrvatskoj većinom u ritamskom i melodijskom aspektu nije izrazitije strukturirano, kao što je praksa u Sloveniji.

¹¹ Takav je uvod značajkom svirke na zvonima i u nekim slovenskim mjestima.

¹² U odnosu na ulogu pojedinih zvona, formule svirke na zvonima možemo razdijeliti u dvije osnovne skupine. U prvoj pojedini udarci imaju glavne (tzv. glavni udarci) i sporedne uloge (tzv. odbijanje i zgušnjavanje), a svira se najčešće tako da svaki svirač izvodi udarce na svom zvonu u tehnici sinkronizacije (engl. *interlocking technique*). U drugoj su skupini udarci međusobno jednakovrijedni, a taj je način češći kad pojedinac svira na više zvona.

¹³ Sve transkripcije u ovom radu su uređene na način koji je uvriježen kod zapisa svirke na zvonima u slovenskoj etnomuzikologiji (v. Kumer 1983, Strajnar 1985). Trajanje tona je, ako ga svirač ne uguši, uvjetovano vibracijom zvona, pa stoga notni zapis predstavlja relativne vrijednosti trajanja tonova. Note u zapisu grafički predočavaju pojedinačne uloge udaraca a ne realne visine ili trajanje tonova. U primjerima kad je glazbena struktura hijerarhijski podijeljena na glavne i sporedne udarce, glavni su udarci zapisani četvrtinom s notnim vratom okrenutim nadolje, a zgušnjavanje je zapisano osminkama s vratovima okrenutim nagore. Melodijski je aspekt zanemaren zato što sviračima nije bitan za izvedbu i jer se iste formule mogu izvoditi i izvode na zvonima različitih tonskih visina. Broj notnih crta prikazuje broj zvona, a poredak odozgo nadolje upućuje na veličinu zvona – na najvišoj je crti zapisana dionica najmanjeg zvona, a na najnižoj najvećeg.

♩ = 80
Ekspozicija teme

Ritmičko "prebiranje"

Tin - ga don - ga, tin - ga don - ga tin - ga don - ga, tin - ga

Transkripcija *trnačenja* iz Tuhlja (Žganec 1950:431)

Detaljno objašnjenje transkripcija Žganec donosi dvadeset godina poslije, objavljivanjem svoje etnomuzikološke studije (Žganec 1971). Ondje nalazimo podatak da su u Tuhlju na tri zvona *trnačila* dva svirača i to tako da je prvi "klatnima udario u dva zvona s unutarnje strane, a njegov pomoćnik je udario na isti način o treće zvono" (1971:197) te da u Tuhlju poznaju dva oblika *trančenja*: "za mrtve"¹⁴ i "paradno" o velikim blagdanima (ibid.).

U okolici Rijeke svirku na zvonima (*kampananje*) je istraživao Krešimir Galin, ali detaljnije glazbene ili kontekstualne značajke glazbene prakse nije uključio u svoj objavljeni rad. *Kampananje* definira kao "specifičan način zvonjenja crkvenih zvona u posebnim prilikama, kada se želi naglasiti važnost crkvene svečanosti ili posebna opasnost koja prijete zajednici" (Galina 1998:447). Glede tehničke dimenzije, Galin naglašava da se *kampananje* izvodi na poseban ritamski način s neposrednim udarcima klatna o rub zvona. Izvođenje inače pripisuje *mežnarima*, iako se i sam više puta susretao s većom skupinom izvođača koji nisu uvijek bili *mežnari*. *Kampananje* je naziv za takvu vrstu svirke na zvonima i u Istri,¹⁵ a u hrvatskim izvorima – kako ističe Galin – nalazimo još i termine *igranje sa zvonima* (otok Rab, Baška na otoku Krku), *slavljenje* (Pučišća i Milna na otoku Braču), već spomenuto *trnačenje*, *zvonjenje na klenk* ili *zvonjenje za mrtve* (Hrvatsko zagorje), *klinkanje* (Vrhovac kraj Ozlja) te *radovat se* (Kolan na otoku Pagu). U hrvatskim rječnicima iz 17. i 18. stoljeća pojavljuju se pojedini nazivi za blagdansko zvonjenje, kao što su *slaviti u zvone*, *klecati* ili *klenuti u zvone*, što Galin dovodi u vezu sa suvremenim oblicima svirke na zvonima. O staroj tradiciji glazbovanja na zvonima u Hrvatskoj, prema mišljenju Galina, može svjedočiti

¹⁴ Iako sviranje na zvonima u povodu smrti nije uobičajeno (osim u primjeru smrti svirača), očigledno je bilo u uporabi u pograničnim krajevima i u Hrvatskoj i u Sloveniji. Naime i Josip Pajek donosi podatak da se u Bistrici ob Sotli svira na zvonima za mrtve (1884:235).

¹⁵ Isti termin rabe i slovenski *kampanari* u Istri i zaleđu Trsta.

i prikaz redovnika unutar inicijala za slovo *E* u rukopisnom brevijaru iz 15. stoljeća, na kojem on klatnima udara o rub zvona. Ja bih, međutim, upozorila na oprez kod takvih zaključaka jer su slični prikazi česti u europskim povijesnim izvorima (npr. na brojnim iluminacijama iz srednjega vijeka je prikazan kralj David kako svira cimbele – set manjih zvona koji se koristio naročito u srednjom vijeku) i ne moraju nužno prikazivati stvarne situacije iz određenog područja.¹⁶

Na pojedinim otocima srednje Dalmacije svirku na zvonima obično nazivaju *slavljenje*. U opisima običaja u Šepurini na otoku Prviću saznajemo kako je nekad izgledalo tamošnje *slavljenje*:

Za redovne blagdanske mise i nedjelje zvonilo se u sva tri zvona, a za veće blagdane i mlade nedjelje pored toga se je "slavilo". "Slavljenje" se je vršilo sa sva tri zvona, mrtvim,¹⁷ velikim i malim, s tim što bi jedan čovjek sa mrtvim zvonom davao ritam, a drugi držeći u jednoj ruci klepac od velikog, a u drugoj od malog zvona naizmjenice ritmički udarao što bi zavisno o umijeću izvođača bio jedan posebni ugođaj za uši. Osam dana pred svaki veći blagdan se je "slavilo". Za manji blagdan "slavilo" se tri dana a za mladu nedjelju jedan dan. Navečer iza "Zdravemarije" udaralo se je najprije tri puta u zvon, pa pet, pa sedam. Ovo tri na spomen tri čavla, pet na spomen pet rana i sedam na spomen sedam žalosti Blažene Djevice Marije (Skroza 2008:96).

Slavljenje u knjizi *Zvona* opisuje i hrvatski zvonoljevač Ivan Bosilj: "zvona miruju, a melodije se stvaraju udaranjem čekića" (2000:194). U tom opisu najvjerojatnije mu je u mislima elektrificirani oblik sviranja na zvonima jer Bosilj i sam izrađuje programirane mehanizme za zvonjenje. Smatra da je "slavljenje uobičajeno u južnom dijelu Hrvatske, a u novije vrijeme primijećeno je i u sjevernom dijelu",¹⁸ no ni ovdje nije jasno misli li na ručni ili programirani oblik sviranja na zvonima. Spominje i poseban oblik zvonjenja koje se naziva *brecanje* (ponegdje poznato i pod nazivom *brecanje*), kao oblik zvonjenja za mrtve koji se prakticira u Dalmaciji, Hrvatskom primorju i u Bosni i Hercegovini. *Brecanje* prati pogrebnu povorku. Pritom izdvaja dva moguća oblika izvođenja – ručno udaranje batićem o vanjsku stranu zvona i udaranje elektromagnetnim čekićem. Ono nema glazbenu funkciju kao svirka na zvonima već isključivo signalnu – nizovima jednakomjernih udaraca o

¹⁶ Srodan je oprez nužan i u zaključivanju o uporabi glazbala u određenom području u skladu s njihovim prikazima na crkvenim freskama jer su slikari često dolazili iz drugih europskih krajeva ili su se možda samo prilagođivali slikarskim trendovima tadašnjeg vremena. O problemima ikonografskih izvora v. npr. Kuret 1973:9-10.

¹⁷ *Mrtvim zvonom* obično se nazivalo zvonu kojim su zvonili mrtvima.

¹⁸ Navedeni krajevi i imena crkava su: Zagreb – Sv. Duh, Velika Gorica – Sv. Petar i Pavao, Bjelovar – Sv. Ana, Sesvetska Sela – Sv. Antun Padovanski, Požega – Sv. Lovro (katedrala), Vukovar – Sv. Filip i Jakov.

zvono naznačuje se spol i starost umrlog (Bosilj 2000:194, Skroza 2008:97). Ponegdje su se tako i pozivali ljudi na rad (Skroza 2008:97). Broj zvona, vrijeme *brencaanja* i vremenski razmak do ponovne izvedbe udaraca o zvono ovise o lokalnim tradicijama.¹⁹

S "ritamskom zvonjavom koja podsjeća na slovensko pritrkavanje" (Cvetko 1986:134) sreo se i slovenski etnomuzikolog Igor Cvetko na dan blagdana Velike Gospe u Velikom Selu na otoku Visu. Uz opis samog blagdana prilaže i sedam notnih primjera svirke na zvonima, koja se tamo naziva *slavljenje*. U svim primjerima pojedinac svira na dva zvona, ali iz Cvetkovih razgovora s kazivačima saznajemo i kako bi izgledalo *slavljenje* na tri zvona: "ovo uvijek rade dva svirača (...) jedan onda tuče glavni obrazac na zvona ugođena više, a drugi ispod dodaje ritamsku osnovu" (ibid.:134). Obrasci svirke koje je zapisao Cvetko uglavnom su trodijelni, jedan je u četverodobnoj mjeri, dok drugi započinje u 5/8 mjeri da bi poslije prešao u 3/8. Cvetko je uza svaki primjer zapisao cijeli obrazac i označio njegovo ponavljanje, iz čega možemo zaključiti da se svirači drže osnovne strukture ritamske formule i pritom ne improviziraju. U svim se primjerima, kako prikazuje i sljedeći primjer, izmjenjuju najviše dva ritamska obrasca:

Transkripcija svirke na zvonima s Visa (Cvetko 1986:135)

Kampananje i luncijanje – studije primjera

U Hrvatskoj sam u ljeto 2006. obavila četiri terenska istraživanja. U Primorsko-goranskoj županiji posjetila sam sela Donje Jelenje (dvanaestak km sjeverno od Rijeke) i Kukuljanovo (desetak km sjeverno od Bakra). Zbog blizine spomenutih područja slovenskoj granici te jakih povijesnih i kulturnih prepletanja sa slovenskim prostorom, na osnovi kojih neki tamošnje *kampananje* intepretiraju kao imitiranje slovenskog, istraživanje sam proširila i na udaljenija mjesta Sali i Žman na Dugom otoku u Zadarskoj županiji.

U Donjem Jelenju su na Dan svetog Mihovila (29. 9.), zaštitnika tamošnje crkve, *kampanali* na tri zvona. Prema riječima *kampanara*, *kampananje* je

¹⁹ *Brencaanje* je najvjerojatnije srodno skandinavskom *klämtningu*. Riječ je o svirci koja je u tehničkom pogledu poput svirke o kojoj je ovdje riječ, ali upotrebljava jednostavnije i točno određene modele udaraca o zvona, kojima je funkcija signalizacija (Bringéus 1958:304). Kod svirke na zvonima je, međutim, dopuštena veća izvođačka sloboda, naročito u aspektu ritamske improvizacije.

poznato i u okolnim selima – Grobniku, Cerniku, Kukuljanovu. U Donjem Jelenju *kampanaju* petneast minuta prije prvog zvonjenja koje poziva vjernike na misu (a to je jedan sat prije mise). *Kampanaju* za veće blagdane, među kojima ističu župni blagdan, Uskrs i Tijelovo. Nekad su *kampanali* i dan uoči blagdana i time najavljivali njegovo priližavanje, ali su s tom praksom prestali, jer su *kampanari* u 16 sati, kad bi trebali kampanati, većinom na poslu.

U skupini je pet *kampanara*, ali samo trojica od njih *kampanaju* istodobno i zamjenjuju se u *kampananju*. *Kampanaju* tako da svaki izravno rukom drži bat svojeg, samo jednog zvona i njime udara o unutrašnji rub nepomičnog zvona.

Kampananje u Donjem Jelenju 29. 9. 2006. (snimila M. Kovačič)

Kampanari izvode samo jedan komad, koji višeput ponove, zamjenjujući pritom uloge sviranja na zvonima. Na veće i srednje zvono izmjenično jednako-mjerno udaraju: na veće zvono u četvrtinskom ritmu, na manje u osminkskom, a na najmanjem konstantno improviziraju kraće ritamske motive. Struktura komada podsjeća na način svirke na zvonima u Brenigu u Njemačkoj, gdje se osnovna tema također izvodi na dva veća zvona, a na manjima improvizirani ritamski obrasci.²⁰ No u *kampananju* u Donjem Jelenju improvizacija je izraženija i ritamski obrasci su kompliciraniji. Sljedeći primjer prikazuje početne taktove njihova *kampananja*, ali budući da u izvođenju često dolazi do isto-

²⁰ Naime, terensko istraživanje u Brenigu, Dersdorfu, Rheinbrohlu i Bornheimu u Njemačkoj 2006. godine bilo je dijelom mog šireg istraživanja sviranja na zvonima u europskom prostoru.

dobnih udaraca o dva zvona, zbog preglednosti ispisujem partituru u dva sustava:

Primjer *kampananja* u Donjem Jelenju 29. 9. 2006.

(snimila i transkribirala M. Kovačić)

Na nekim mjestima *kampanar* improvizira i na drugom zvonu i umjesto jednakomjernih udaraca (a i b) izvodi sinkopirani ritam (c):

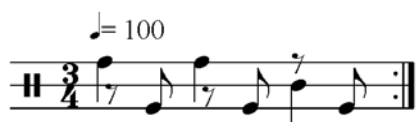
Kampananje na drugom zvonu (snimila i transkribirala M. Kovačić)

U Kukuljanovu su na dan zaštitnika crkve sv. Franje Asiškog (4. 10.) *kampanala* tri *kampanara*. Termin *kampananja* jednak je kao i u Donjem Jelenju, dakle sat i petnaest minuta prije početka mise. *Kampanaju* o većim blagdanima kao što su župni blagdan, blagdan sv. Antona, Uskrs, Božić i Nova godina. Sva su trojica svoje umijeće usvojili od starijih *kampanara* još kao dječaci kada je *kampanalo* mnogo seoske djece, ali su danas ostala samo njih trojica. Repertoar su također preuzeli od prethodnih *kampanara*, a prije nekoliko godina dodali su i vlastiti komad, koji su nazvali *Dva, dva, dva*. Komade koje izvode nazivaju *sonade*, a imena pojedinih *sonada* odražavaju značajke glazbene strukture. Ona se dijeli na glavne udarce, odbijanje i zgušnjavanje, pri čemu ime karakterizira broj glavnih udaraca (npr. dva) i odbijanja (npr. jedan), kao u primjeru *Dva, jedan*:

Dva, jedan (snimila i transkribirala M. Kovačič)

Kampanari govore da izvode šest različitih *sonada*, premda se prema glazbenoj strukturi razlikuju samo tri. Izvođenjem istoga komada (*sonade*) stvaraju drukčiju zvučnu sliku ako zamjenjuju uloge na zvonima, tako da svaki *kampanar* izvodi jednak ritamski obrazac, ali na drugom zvonu. *Kampanari* takav komad shvaćaju kao sasvim nov jer na pitanje zašto zamjenjuju uloge odgovaraju "sada će bit sasvim druga melodija" (Kukuljanovo 2006). Tako, na primjer, kod komada *Dva, jedan*, koji je predstavljen u prethodnom primjeru, zamjenjuju uloge svi *kampanari*:

Dva, jedan (snimila i transkribirala M. Kovačič)

U *sonadi* udarci mogu biti i jednakovrijedni, kao u primjeru *Dva, dva, dva*:

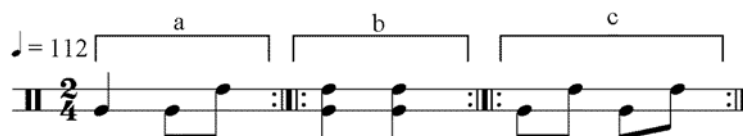
Dva, dva, dva (snimila i transkribirala M. Kovačič)

Po glazbenoj strukturi obrasci su vrlo slični slovenskima, a i njihovi nazivi slični su nazivima koje sam pronašla u području Vipavske doline (npr. *Dva ja, ena ne*; *Dva, dva* itd.). *Kampanari* iz Kukuljanova kratke obrasce ponavljaju ne uključujući u izvedbu nikakve interpretacijske ili formalne posebnosti, iako potvrđuju da su ih nekoć izvodili s dinamičkim promjenama. U svoj su repertoar uključivali nekoć i *leteće* komade,²¹ ali sada zbog nepravilna

²¹ S obzirom na poziciju zvona razlikujemo dvije skupine komada: *leteće*, u kojih se jedno od zvona njiše (obično najveće) dok su ostala nepomična, i *stojeće*, u kojih se svira na nepomičnim zvonima.

položaja zvona u novoj konstrukciji postolja njihanje zvona više nije jednako-
mjerno, pa stoga *leteće* komade više ne izvode.

Na Dugom se otoku sviranje na zvonima naziva *luncijanje*. U Salima i
Žmanu *luncija* se osam dana prije blagdana, nakon zvonjenja večernje *Ave-
marije*. U Salima postoji samo jedan svirač, koji je u vrijeme *luncijanja* prije
blagdana često službeno odsutan, pa zato *luncijanje* preuzima tamošnja re-
dovnica koja iz sakristije pritiskanjem na dugmad preko poluge pokreće udar-
ce satnog čekića na krajeve zvona. Ručno *luncijanje* izvodi se tako da svirač
primi za batove oba zvona i izmjenično izvodi dva ritamska obrasca (a i c), a
povremeno batovima udari i na oba zvona istodobno (b):

Primjer *luncijanja* u Salima, 1. 11. 2006. (snimila i transkribirala M. Kovačić)

U Žmanu se slično *luncija* – jedan svirač na dva zvona. On ističe da su tri
"osnovne stvari potrebne za izvođenje: ritam, jake ruke i sluh". Na početku u
rubato tempu izvodi udarce na pojedinim zvonima, slijedi ponavljanje ritam-
ski složenijih obrazaca, pri čemu je broj ponavljanja pojedinih obrazaca proiz-
voljan:

Primjer *luncijanja* u Žmanu, 1. 11. 2006. (snimila i transkribirala M. Kovačić)

Usporedbe hrvatske i slovenske prakse

Ishodište za moje istraživanje svirke na zvonima u Hrvatskoj u prvome je
redu bilo istraživanje sličnosti i razlika u odnosu na slovensku praksu. Usto
valja naglasiti da je moje znanje o toj glazbenoj praksi u Hrvatskoj zasnovano
na malobrojnim izvorima, pa istaknute razlike ne treba shvatiti kao opće
značajke prakse sviranja na zvonima u Hrvatskoj. Kako je *pritrkavanje* i u
Sloveniji u glazbenom i kontekstualnom aspektu vrlo raznoliko, najvjerojat-

nije bismo, uz detaljno istraživanje, i u Hrvatskoj pronašli brojne zanimljive varijante svirke na zvonima. Budući da je detaljniji uvid u tu glazbenu praksu ostvaren tek mojim vlastitim terenskim istraživanjem, dok su prethodni istraživači samo površno ili iz neglazbenog motrišta obrađivali pojedine primjere u Hrvatskoj, i usporedbe se većim dijelom zasnivaju na mojim vlastitim terenskim uvidima.

Svi primjeri potvrđuju da je u svirke na zvonima u Hrvatskoj iznimno naglašena ritamska dimenzija. Ona karakterizira i *pritrkavanje* u Sloveniji, no ipak (imajući na umu i primjere europskih načina svirke na zvonima) utvrđujem da se tendencija prema melodijskom izrazu javlja kad svirka uključuje broj zvona veći od tri ili četiri i kada su ta zvona ugođena po tonovima početnog motiva glazbenog predloška. Time bi se moglo objasniti zašto svirka na zvonima u Hrvatskoj nema tendenciju prema melodijskoj svirci. Naime, ni na jednom od hrvatskih područja gdje sam istraživala nisam pronašla zvonike koji bi imali više od triju zvona. Osim toga, kakvoća zvona (naročito na otocima) je slaba i njihova ugodba je često intonacijski nečista, što dodatno pridonosi njihovoj pojačanoj ritamskoj uporabi.

Tako je i u slovenskim i u hrvatskim primjerima svirke na zvonima vidljiva povezanost broja zvona i broja svirača s glazbenostrukturalnim značajkama svirke. U Sloveniji su komadi većinom strukturalno složeniji, naročito kad je riječ o podjeli na glavne i sporedne uloge i kada svirači sviraju svaki na svoje zvono. U donjem primjeru naslovljenom *Tri petke s taktom* kombinirani su tzv. sustavi *naokolo* u tri dijela (A, B, C). Kod svakog se dijela prvi ritamski obrazac (a, b, c) sastoji od pet udaraca najvećeg zvona, koje u sljedećim dvotaktima izvode druga zvona. U drugom dvotaktu ulogu glavnih udaraca preuzima treće zvono (a1, b1, b2), a u trećem drugo zvono (a2, b2, c2):

The image shows a musical score for three bells, organized into three systems labeled A, B, and C. Each system contains three rhythmic patterns. System A: Pattern 'a' (5 strokes), 'a1' (2 strokes), and 'a2' (3 strokes). System B: Pattern 'b' (5 strokes), 'b1' (2 strokes), and 'b2' (3 strokes). System C: Pattern 'c' (5 strokes), 'c1' (2 strokes), and 'c2' (3 strokes). The notation uses a treble clef and a 4/4 time signature, with stems and flags indicating the timing of the strokes.

Tri petke s taktom, primjer iz Ajdovščine, 28. 5. 2006.

(snimila i transkribirala M. Kovačić)

Glazbena struktura komada u primjerima skupne svirke na zvonima je striktnija, odnosno odstupanje od osnovne strukture ili improvizacija izraženiji su u primjerima kada svirač sam upravlja većim brojem zvona. Budući da pravilo koje je za *pritrkavanje* u Sloveniji vrlo karakteristično – t.j. da se nikad ne smiju čuti dva udarca istodobno²² – u Hrvatskoj nije obvezatno, često u Hrvatskoj nailazimo na improvizaciju (naročito na najmanjem zvonu) čak i u primjerima skupne svirke (npr. iz Donjeg Jelenja). Svirač koji svira na najmanje zvono potpuno je slobodan u izboru kraćih motiva (premda je uključen u skupnu svirku s preostalom dvojicom svirača), a njegova kombinacija motiva neovisna je o ritamskoj osnovi koja se izvodi na dva veća zvona. U hrvatskim primjerima sviranja na dva zvona svirači ne slijede unaprijed određenu strukturu, nego je cijeli komad zasnovan na slobodnom kombiniranju triju ili četiriju motiva.

U Sloveniji se pri *pritrkavanju* najčešće upotrebljavaju poluge koje olakšavaju prijenos težine udarca bata o zvono. Usto, kada težina bata to omogućuje, njime se i izravno udara o zvono, a rijetkokad se upotrebljavaju i batići kojima se udara vanjski rub zvona. U Hrvatskoj se međutim, u svim zabilježenim primjerima sviralo izravnim udaranjem bata o zvono. Pritom, zbog nedovoljno istražene te prakse u Hrvatskoj, ne isključujem mogućnost uporabe poluga, prije svega kad treba upravljati većim brojem zvona, kad je težina bata prevelika i kad su zvona smještena na nepristupačnom mjestu u zvoniku.

Učestalost obilježavanja blagdana obično zavisi od tradicije pojedinog kraja i entuzijazma lokalnih skupina svirača na zvonima i pojedinaca, ali danas možemo primijetiti da se izvođenje zbog promjena u načinu života sve više ograničava samo na veće crkvene blagdane kao što su Božić, Uskrs, Velika Gospa, Duhovi, Tijelovo i župni blagdani. Suvremeno je doba duboko posegnulo u tradiciju narodne kulture tako da je ograničilo "mogućnost izvođenja obredne prakse na nedjelje" (Fikfak 2005:79). Tako je danas slavljenje crkvenih blagdana i sviranje na zvonima ograničeno pretežno na nedjelje, ponegdje je vrijeme sviranja prilagođeno današnjem radnom vremenu te je stoga premješteno u večernje termine. I u Sloveniji i u Hrvatskoj sviranje na zvonima je u prvome redu namijenjeno obilježavanju većih crkvenih blagdana, a usto je u Hrvatskoj spomenuta i svirka na zvonima u povodu smrti (Tuhelj, prema Žganec 1971:197) i kao upozorenje pred opasnošću (Galin 1998:448). Za razliku od istraženih lokaliteta u Hrvatskoj, u kojima se svira samo nekoliko puta godišnje u povodu većih crkvenih blagdana, aktivnije skupine u Sloveniji obično *pritrkavaju* i uz manje blagdane i druge prigode kao što su krizma, pričest, važne obljetnice braka

²² Iznimno se istodobni udarci javljaju u primjerima suvremenih autora koji skladaju svirku na zvonima, ali isključivo na kraju kompozicije ako se jakim udarcima na zvona nastoji postići poseban zvučni efekt.

itd. *Pritrkava* se cijelu godinu, osim u adventu i u korizmi. *Pritrkavanjem* se obilježavaju i poneki državni praznici kao što su Dan samostalnosti ili Dan državnosti, a često se *pritrkava* i za Novu godinu. U Sloveniji je već duga tradicija organiziranja *pritrkovačkih* susreta i natjecanja, u posljednje se vrijeme otvaraju i škole *pritrkavanja*, dok u Hrvatskoj takvi primjeri gotovo i da ne postoje.²³

Uloga svirača i prostor sviranja na zvonima kao dio crkvenog obreda su ponegdje u Hrvatskoj također specifični. Samo je ponegdje sviranje, jednako kao i u Sloveniji, isključivo u domeni lokalnih svirača, čija je uloga u okviru crkvenog obreda točno određena. Za razliku od toga, na otocima Lastovu i Premudi kazali su mi da *luncijaju* ili *slave* i djeca koja se slučajno zateknu na mjestu zbivanja te je razumljivo da je njihovo sviranje bez organizirane glazbene strukture. Svirka na zvonima u tom primjeru nema glazbenu funkciju, nego je zvučna pratnja u širem kontekstu crkvenog događaja.

Razlike su i u terminu sviranja na zvonima. Ponegdje se u Hrvatskoj svira prije prvog poziva na misu (kada sat prije obreda zazvone sva zvana) dok se u Sloveniji *pritrkava* češće neposredno prije mise (oko 20 minuta prije) i uvijek poslije mise. Vrijeme *pritrkavanja* poslije mise nije ograničeno pa ga izvođači prilagođavaju vlastitoj potrebi za glazbenim izražavanjem. Na Dugom otoku *luncijanjem* najavljuju blagdane već nekoliko dana prije, a broj dana ovisi o važnosti blagdana i o tome kojeg je dana u tjednu blagdanski dan; najčešće je riječ o osam dana prije blagdana jer se blagdani danas često slave u nedelju. U Sloveniji se blagdan najavljuje samo dan prije, zimi u 15 sati, a ljeti u 16 sati.

Zaključak

Na osnovi usporedbe možemo zaključiti da su kontekstualne, glazbeno-izvedbene i glazbenosadržajne značajke svirke na zvonima u Hrvatskoj i Sloveniji u brojnim aspektima slične. S druge strane, *pritrkavanje* je u Sloveniji u izvođačkoj dimenziji dostiglo visoku razinu vrsnoće i podložno je brzim procesima mijenjanja. Prigode za *pritrkavanje* su u Sloveniji mnogobrojnije, što u znatnoj mjeri utječe na organiziranost skupina, na očuvanost tradicije, ali i promjene u glazbi i njezinoj društvenoj funkciji, na razinu inovacije itd. U Sloveniji *pritrkavanje* je već dugo značajan dio glazbene kulture. Njegovo priznanje i poticaj u okviru lokalnih zajednica nacionalne zajednice (premda nositelji te prakse teže i još većem priznanju) te aktivnost istaknutih poje-

²³ Nedavno sam pronašla najavu za reviju *kampananja* u Baški na otoku Krku u povodu blagdana Velike Gospe 2009. godine. Kako kažu, bit će to prva revija na kojoj će se susresti domaći *kampanaši* i *kampanaši* iz Velog Lošinja. Zanimljivo je da su mladi *kampanaši* iz Baške – jer starijih više nema – za ovu prigodu išli učiti *pritrkavanje* u Sloveniju kod svirača iz Velikog Trna u Dolenjskoj (v. Društvo Sinjali 2009).

dinaca bitno utječu na razvoj *pritrkavanja* u kontekstu sve izraženije dominacije glazbenoizvedbene nad obrednom praksom, što je skopčano i s njegovom institucionalizacijom. Današnja brojna natjecanja, susreti, kružoci i škole *pritrkavanja* važnim su čimbenicima stalnog mijenjanja i/ili prilagođivanja *pritrkavanja* u njegovoj glazbenosadržajnoj, glazbenoestetskoj i kontekstualnoj dimenziji, te posljedično i njegova uniformiranja. Svirka na zvonima je u Hrvatskoj dio obredne prakse i ne pojavljuje se u glazbenoizvedbenoj sferi pa je sukladno tomu glazbeni izraz jednostavniji i manje podložan promjenama. Naime, crkveni je kontekst sam po sebi manje podložan društvenim promjenama pa se i glazba koja je uz njega vezana mijenja sporije (usp. Merriam 1964:307-308); nerijetko je minimalistička, pri čemu se upravo ponavljanjem kraćih ritamskih formula stvara obredna atmosfera. Tako svirači u Hrvatskoj nemaju potrebu odustati od tradicionalnog načina svirke na zvonima u okviru obredne prakse, dok je u Sloveniji, osobito u mlađih generacija, traganje za novim glazbenim izrazom u porastu.

NAVEDENA LITERATURA

- Bosilj, Ivan. 2000. *Zvona*. Zagreb: Graphis.
- Bringéus, Nils-Arvind. 1958. *Klockringningsseden i Sverige*. Lund: Nordiska museet.
- Cvetko, Igor. 1986. "Ritmično zvonjenje na Visu: Zapis naključne priče dogodka". *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 26/3-4:134-136.
- Dapit, Roberto. 2002. *Iz tišine – moje potovanje skozi čas / Dal silenzio – il mio viaggio nel tempo*. Ljubljana: Avdiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.
- Društvo Sinjali. 2009. "Pripremamo se za 'Marijin zvon'". http://www.baska.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=403:pripremamo-se-za-marijin-zvon&catid=17:društvo-sinjali (posjećeno 20. 10. 2009.).
- Fikfak, Jurij. 2005. "O recepciji in produkciji harmonije: Nekaj izhodišč na primeru škoromatov". *Traditiones* 34/2:75-86.
- Galín, Krešimir. 1998. "Kampananje na Grobniščini". *Grobnički zbornik* 5:447-458.
- Kovačič, Mojca. 2009. "Pritrkavanje: Etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor". Doktorska disertacija na Univerzi v Novi Gorici.
- Krošelj, Milan. 1985. "[Pismo iz arhiva Pritrkovalskog kružoka slovenskih bogoslovaca]". Kopija u Arhivu Glasbenonarodopisnog inštituta ZRC SAZU, Ljubljana.
- Kumer, Zmaga. 1983. *Ljudska glasbila in godci na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Kuret, Primož 1973. *Glasbeni instrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mercina, Ivan. 1926. *Slovenski pritrkovavec*. Gorica: Katoliška knjigarna.
- Merriam, Alan P. 2000. *Antropologija glasbe*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Pajek, Josip. 1884. *Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Skroza, Neven. 2008. "O pučkom crkvenom pjevanju i običajima na otoku Prviću u mjestu Šepurina". U *Pjevana baština: Pučko crkveno pjevanje u Šibenskoj biskupiji – Župa Uznesenja Marijina, Prvić Šepurina*, ur. Dragan Nimac. Šibenik: Hrvatska kulturna udruga Pjevana baština, 73-136.
- Strajnar, Julijan. 1985. *Pritrkavanje*. Ljubljana – Maribor: Helidon – Obzorja.
- Šetka, Jeronim. 1976. *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split: "Vjenceslav Glibotić"
- Žganec, Vinko. 1950. *Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja: Napjevi*. Zagreb: JAZU.
- Žganec, Vinko. 1971. "Narodne popijevke Hrvatskog Zagorja: Etnomuzikološka studija". *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 44:5-236.

**KAMPANANJE, SLAVLJENJE, LUNCIJANJE, TRNAČENJE:
ETHNOMUSICOLOGICAL RESEARCH OF BELL CHIMING IN
SOME SETTLEMENTS IN CROATIA AND ITS COMPARISON
WITH PRITRKAVANJE IN SLOVENIA**

SUMMARY

The central topic of the article is bell chiming as the music practice of performing rhythmic patterns by striking the clapper or hammer against the rim of the bell. Although the practice is known in the wider European context, the article especially considers bell chiming in Croatia. Since this topic has not yet been researched in Croatia, the author deals with a few direct and some indirect sources, which are augmented with her own fieldwork results in the Croatian Littoral region and in Dalmatia. The article discusses the musical and social aspects of chiming, while the presented examples also give answers as regards the connection between the music structure and the social context. The music practice of bell chiming in Croatia is then compared to bell chiming in Slovenia, where the practice occupies an important place in the context of Slovenian culture.

Key words: bell chiming, *kampananje*, *slavljenje*, *luncijanje*, *trnačenje*, *pritrkavanje*, Croatia, Slovenia